

1908 թ

ՆՇԱՆԱՌՈՐ ՀԱՆԳՈՒՑԵԱԼՔ

ԷՏՄՈՐՏՈՅ ՏԷ ԱՄԻՁԻՍ

Այս անունին տեղ՝ կրնար զորուի հաւասարապէս «ՍԻՐՏ» ի ձեռքնակր, ու մէկէն պիտի ճանչցուէր, քանի որ ան է բուն զինքն անմահացնողը: Եւ յիշատի Սիրտ բառէն զուրս ինչ կայ զողորմի՛լ այն սիրուած ու ծանօթ գրքին ճակատը զորդ-

մուելու: Անոր ընթերցողներն անպատճառ սիրած պիտի ըլլան անգրադատնալ նախընթացաբար կարդացածն ու վրայ: Ըսածնս վրայ կայ համարուին թող անոր 300է աւելի տպագրութիւններ: Անոր համար է որ Տէ Ամիշիս իր դարուն մէջ մեծ պարծանք մ'եղաւ իտալիոյ և առաջին հեղինակ մը (գէթ ժամանակագրական կարգաւ), որ իտալ — Լեզուի արձակը քաղաքական և գրական կանառներէ զուրս հանեց, և տարուս փողոց, կամ շրջելու բուր արշարահի մէջ, ինչպէս Tribuna թերթը կ'ըսէ:

Ուրեմն այն իտալացիք որ 1846ի Հոկտ. 21ին ծնած են Ռեյնալ՝ գոնէ այն միտթարանքն ունենան տարեկից և հայրենակից համարուելու Տէ Ամիշիսի, եթէ քան մ'ալ չունին ուրիշ: Ինչ անոր ստուերաւ գիծէն գաղափար մը չտուած՝ կանխեմք ըսելու որ Տէ Ամիշիսի խիստ շահեկան ինքնակենսագրութիւնը գոյութիւն պիտի ունենար՝ եթէ հրատարակուէին այն բազմաթիւ նյութակները, որ զրկած էր իր է-

սիթով տառել քան երբէք պիտի աղաքացեանն թէ պատրաստ են իրենց անմուտք աշխատութիւնն ընծայելու զգազզ գունդուն, որոնց ի նպատակը բարձրացնենք մեր տկար մայրը:

«Իցի՛ր, արժապանք գտնէր այս մայրը մեր քաղաքացիներուն մէջ»:

«Friends of Armenia» (Բարեկամք Հայաստանի) Անգլիական ընկերութիւնը կը մը հրատարակէ Հայերու նպատակ հասցենելու համար ներկայ մեծաուան եղանակին մէջ:

Թուիք յօգուած մ'ալ հրատարակէ Մ. Րէմս Տէւպէօ Սրամպոյ թերթի անդէնք ի Պոլիս սովատանջ Հայութեան օգնութիւն հասցենելու նպատակաւ:

Պաշայ մէջ Հայ վաճառականներու կողմանէ կարգուած մասնախումբը որոշած է Եւրոպական գործարանատէրէի բուն գիմարն ընել և յանուն Հայ կարօտելոց նպատակ հասցենակել:

Եւնքը Բուզուգեան Ռուսահայ դրամատորը վաճառելով՝ ցաղաքային վարչութեան կտակ մը ձգած է որով 50,000 ռուբլի հոգեկան հիւանդներու ապաստանարան շինելու կը նուիրէ. 60,000 ռ. ստանալէն բնակարան, ներ շինելու, 100,000 ռ. միջնակարգ և բարձրագոյն կրթութեան ինքնող երիտասարդներու թրշած առելու: 25,000 ռ. իրեն անձեռնմխելի զօմար պահելու մինչև 50 տարի, և ապա գոյացած զօմարին երեք քառորդ մասով շինելու Բագուի մէջ առաւանձնահամ հիմարկութիւն մը: Իսկ մէկ քառորդ մասն ալ Շամախու քաղաքային ինքնավարութեան արձագրութեան տակ պիտի գրուի:

*

Ասորպատակամի Հայութիւնը. — Մշակ և Գործ թիւթիսի երկու մեծ լրագրիներն են՝ որոնք մարտմասն կը տեղեկագրեն Ասորպատակամի այսման կաջողութիւնը և հայութեան կրած դժուարները:

Ասորպական յեղափոխութեան գործին մէջ Հայերը գրեթէ մասնակից չեն եղած՝ այլ լէզոց գիրք մը բռնելով՝ ընդհանրապէս յաթիգի կողմը յարած են: Ինչհամար Հայերը անտարբեր և զգուշաւոր կը գտնուին նառարութեան կտակով շինուելու համար, միայն 25-30 զանախոցական Հայ կամաւորները զորքին Սաղաթիւնի գործին տակ մարտիկներ են դարձած, թէ և առանց մասին ալ վերջերս լուր եկաւ թէ ապանուեր են՝ պատերազմի մը միջոց:

Խորհրդարանը քանակ, ցոյցելու աշխատակից խաղիք ընող Շահին զիրք ստորիկ խախտած ըլլալով կրնէք փրձել Հայքին ի'տեղ տանել: Ասորպատակամի կատարածը հրամայուած է, բուսականութեան գործերը զանազան գիւղեր կործանելն և բուսականութիւն Հայ ժողովուրդը խորքերին կամ վերադառնել:

Իսրայէլի առաջնորդի գիմարն սոս Խիւ-է-Տօօլէթ և լեւոտները առ Շահն փոփոխմիս՝ նպատակաւ որ զինքն չէ ունեցած, նմանապէս Անգլիական հիւպատոսի հետադրել արդիւնք չէ ունեցած Հայերու դէմ ոճրագործական արարքները կասեցնելու համար:

Ասորպատակամի մէջ փոխն ի փոխ երբեմն սահմանադրականները երբեմն պահպանողականները կը զօրանան նախընթերք գործելով՝ միշտ ի նմա հայութեան: Թիւրքերն հիւպատոսարանները պաշտօնը կը նստդիտանան սահմանադրութեան համար ժողովուրդներուն: Այս — Հովաքարական դեպակը, Գեհրանի Գիւսանափոսակ և Մարմինն երիցագոյնն ըլլալով, շրջաբերական մը զրկած է պաշտօնակից արիշ ազգերու դիւպաններու, որպէս զի Հաւաքուելով ժողով մ'ընեն և ընելով Սահմանադրութեան վերահաստատումը համար Պարսիկ Արշակունիներու խնդիրը, պաշտաբ գործարքից առելու յորդորեն Շահը:

միլիոյ թուէվէս բարեկամին ու դաստիա-
բակին:

Իր նախնական ուսմունքները կը կա-
տարէ Գունէոյ և Թուրին, ու 17 տարե-
կան կը մտնէ Մոտենայի զինուորական
վարժարանէ: Իր այս վիճակը կը սկսի
այն պահուն, յորում հայրենեաց վերա-
նորոգումը կ'ըլլայ. սակայն ինք բարեոյն
սիրահար, ու զեղեցկագիտական կատա-
րեալ յաշոդակութիւններ ունենալով ի բնէ՝
լաւ գիտցաւ ինքզինքն օգտակար գործե-
լու ծառայեցնել, որոնցմով կարող պիտի
ըլլար ոչ միայն իր ժամանակ՝ այլ ապա-
գաներուն ալ՝ ազդելով մի և նոյն օգու-
տը: Զինքն 1865ին կը գտնենք նաև ըս-
պացութեան պաշտօնով՝ զէնքի ասպարէ-
զին՝ մէջ, Տարի մը վերջն ալ Գուադա-
լախի պատերազմին դաշտին վրայ: Իր
հանձնարին երախտիրքը ցուցուց 1866ին,
ի լոյս ընծայելով «Իտալիա և Լինաստան»
(Italia e Polonia) ոտանաւորներու հա-
տորը: 1867ին Ֆիրենցէի մէջ «Զինուո-
րական Իտալիա» (Italia militare) թեր-
թին տնօրէն եղաւ. անով կ'ընծայէր ազ-
գին իր զինուորութեան ատեն եղած դէպ-
քերու փոքրիկ նկարագիրները, որոնք լի
էին զուարճարանութեամբ, զգացումներով
ու լեզուին գեղեցկութեամբ. հոն դրած է
նաև վէպիկներ, զորս յետոյ «Զինուորա-
կան ստանդարտներ» (Bozzetti militari)
անունանց ատանձին գրքուկով մը: Ասով
է որ շատ ազնեցութիւն գործնց բանակ-
ները բարեկարգելու դրութեան համար,
շահելով հասարակութեան համակրանքը
և համարուելով այն զրիչներէն, որոնք
կը սիրուին ու կը փնտրուին: Կը պատմէ
նաև իր հին աշակերտակիցներէն. մին թէ
Խոմոնտոյ դեռ 15 տարեկան պատանի՝
խմբագիր էր «Chiel e le sue braie»
անուամբ թերթի մը: Իր զինուորութեան
ատեն ի լոյս ընծայեց նաև «1870-871
Յիշատակներ» (I ricordi 1870-871), և
«Զինուորական կեանք» (La vita milita-
re), որով կ'ուզէ իտալացի երիտասարդաց
մէջ հայրենասիրութեան ու պատուոյ ոգի
ներշնչել:

Երբ իտալացիք Հռոմ մտան՝ թողուց
այլևս ամէն բան, ու բոլորովին փարե-
ցաւ զբաղանութեան: Մասնաւոր զարկ
մը տուաւ ուղեորութեանց և օտար աշ-
խարհներու բարուց պատմութեան: Ուստի
ճամբորդելով՝ կրած ազդեցութիւններն ու
նկարագրաձութիւնները նկարագրեց հետե-
ւեալ գրքերուն մէջ, որ են «Սպանիա»
(Spagna), «Հոլանտա» (Olanda), «Յուր
Լոնտրայի» (Ricordi di Londra), «Կո-
ստանթն» (Costantinopoli), «Յիշատակք
Փարիզի» (Ricordi di Parigi):

Համակրելի զրագէտը իր «Կոստանթնու-
պոլիս» մէջ՝ Հայոց վրայ ատանձին գըլ-
խով մը խօսած ատեն՝ սա մանրախոյզ
գիտողութիւնքն ու նկարագիրը կ'ընէ հա-
ցեղի ու խառնուածքի մասին, ԶՀայերը
կը գտնէ

«Հռոմ և հաւասով քրիստոնեայք, և ծննդեամբ և
մարմնով ասիական մուսուլմանք... մեծաւ մասամբ բար-
ձրահասակ, կորովի, մարտիչ, սպիտակամորթ»:

Ու կ'աւելցնէ նորէն

«Պնացքով ու կերպերով ծանր են, և իրենց բնութեան
յատուկ երկու յատկութիւնքը գէթերեւոյն վրայ կը ցու-
ցնեն, համարձակ, զուարթ, հնարալէտ, հաստատուն հո-
գին, որուն համար զարմանալի կերպով զանազանու-
թեան յարմար են... Ոչ արտաքոյ ոչ ի ներքոյ պա-
տերազմական և զինջազնական բան մը չունին... անոնք
որ այսր ցան զՎոսփոր փոխադրեցան, ստուգելու հան-
դարաւ և խոհեմ ժողովուրդ մ'է, համեաւ ի կեանք՝ միայն
իրենց ատենակից ուր դրած, և Կոստանթնուպոլիս
լը ժողովուրդը մէջէն ամէնէն աւելի անկեղծ կրօնականը՝
կ'ըսուի... Փոստիկը կ'ըսեն թէ ամէն հայ հաշուաբար կը
ծնանք. այս խօսքերը մեծազոյն մասամբ յարդեանց
ստալդ կ'աւծ են, որովհետև հիշա իրենց նիւթական ու
փեղկութեամբ և յաշոդակ իմացականութեամբ, բացի
հայտարարականաց, ճարտարագործաց, բժշկաց, հանձն-
րեղ և համբերատար նոր արուեստագիտաց մեծ թիւէ մը,
իրենք կը կազմեն ի Կոստանթնուպոլիս երեսնակից և լուսա-
յափոխից մեծազոյն մասը...»

Իր գրքերուն մէջէն ամենամանօթն ու
նշանաւորը հայրենեաց և արտասահմա-
նի մէջ «Սիրա» (Cuore) հատորն է,
ատուագիւ արժանի՝ Գլուխ - Գործոց հա-
մարուելուն: Ասով Տէ Ամիչիա կ'իջնէ ժո-
ղովրդական դպրոցին ստահակներուն մէջ,
և հոն ուրիշ բան չգիտել՝ բայց եթէ ա-

պագայ քաղաքացիին, զնեւով լուսաւորեալ
և ընտիր քաղաքացիութեան զգացում մը,
և փոխելով անոր էութեան մէջ դաստիա-
րակող գրքին ամբողջութիւնը, որ է օրէնք
և պարտք: Այս սիրուն գիրքը ամէն լե-
զուով ամէն կողմ՝ նոյն սէրն և ազդե-
ցութիւնն ըրած է ընթերցողներուն վրայ:
«Սիրտ»ը՝ Մանծնեայ «Խօսեցեալը»էն և
Մասսիմոյ տ' Ածելիոյի «Յիշատակներ»էն
վերջ՝ գրական իտալիոյ առջև ամէնէն ա-
ւելի շատ յաջողութեամբ կը համարուի՝ վեր-
ջին ժամանակներու մէջ: Երբ 30 երորդ
սպագրութիւնը լոյս կը տեսնէր թոճվէս
հրատարակութեամբ՝ առանձին հացկերոյթ
մը տուին իրեն, և գրական իտալիա՝ ի յի-
շատակ առին՝ ոսկէ մետալով մը պա-
տուեց անոր անմահանուն հեղինակը: Հայ
ազգն ալ ճանչցաւ հոչակաւոր գրագէտին
այդ արտադրութեան արժանիքն ու յար-
գը, նախատեսելով որ անոր ընտիր թարգ-
մանութիւն մը՝ օգտակար պիտի ըլլայ այս-
օրուան ու վաղուան հայ սերունդին: Մեր
խօսքերուն հաստատութիւն մը կու տան
«Սիրտ»ի զանազան հայ թարգմանու-
թիւնները, տանկահայ և ուսանող լե-
զուներով, երկուքն ալ 1899ին տպուած,
սակայն դժբախտաբար ուղղակի բնագրէն
չեն թարգմանուած, այլ զաղդիերէնէ: Եւ-
փիմէ Օտեան ջանացած է հեղինակին պար-
զութիւնը պահել մեր մայրենի բարբառին
մէջ, և նոյնը զգացնել ընթերցողներուն,
անոր համար բաւական կոկիկ լեզու մը
կը գործածէ, թէ և զաղղիքանութիւնն չէ
կրցած բողբոջիկ խոյս տալ: Սակայն որ
թարգմանութեան մէջ մասեր ու զուտներ
դուրս թողած է՝ դիտմամբ, վասն զի հայ-
րենասիրութիւն բուրող գրութիւն մը՝ յան-
ցանք կը նկատուէր այն ատեն՝ ինչպէս
մինչև վերջերս: Միւս թարգմանութիւնն
ըրած է Փիլիպպոս Վարդանեան ի թիֆ-
լիզ, գրեթէ ազատօրէն հայացնելով զայն:
Հոս «Սիրտ»ը ամբողջական է, և աւելի
ընտիր քան առաջինը: Մասամբ մ'ալ
թարգմանուած է «Բազմավէպ»ի 188-
89 տարիներուն մէջ Հ. Պ. Գաֆթանեան-
նէ, Բայց միշտ փափաքելի է բնագրին

ամենանշգրիտ և համահասարակ թարգ-
մանութիւն մունենալը, որպէս զի հայն ալ
կարենայ այն համե առնել, ինչպէս իտա-
լացին իր լեզուովը: Կը յուսանք ուրեմն
որ մօտիկ ապագային պիտի ունենանք
ցարդ եղածներէն աւելի գերազանց թարգ-
մանութիւն մը, որով ստիպուի ամէն հայ
պատին ըսել՝ Թէ «Անոր սիրտը մեր
սիրտին մէջ կը բարախէ», ինչպէս ըսած է
Տոմէնիքոյ Օլիվայ:

Այնքան շատ են Տէ Ամիչիոյ գրուածը-
ները, որ եթէ միասին հաւաքուին՝ հրա-
տակուին համեստ գրատուն մը կրնայ լե-
ցուիլ: 1895ին լոյս տեսաւ իր «Ծղաքե-
րուն համար ձտերը» (I discorsi per i
ragazzi), որուն հայ թարգմանութիւնն
ըրած է Հ. Ա. Քասեանտիւն, ինչպէս
նաև «Կ. Պոլիս»ը թարգմանած է «Բազ-
մավէպ»ի 1880-81-82ի տարիներուն
մէջ: 1898ին «Երեք մայրաքաղաքներ»
(Le tre capitali), հրատարակեց Տէ Ա-
միչիո: Իր «Փոքրիկ բարկաւոր»ը հայե-
րէն թարգմանուած է ի թիֆլիզ 1899ին:
1896ին ալ ի Ս. Ղազար հրատարակուե-
ցաւ «Յուշ Լոնտոյի»ի հայ թարգմա-
նութիւնը ձեռամբ Հ. Յ. Թորոսեանի:
Բաւականանանք յիշել միայն միւս գրու-
ածներուն անունները: «Կրակոն դէմքեր»
(Ritratti letterari). «Բարեկամներ»
(Gli Amici). «Այս դրանս իտալիոյ» (Alle
porte d'Italia). «Հոգեբանական արդիւնք
գիւնոյ» (Gli effetti psicologici del
vino). «Վարձապետի մը վկայ» (Il ro-
manzo d'un maestro). «Դպրոցի և տան
մէջ» (Fra scuola e casa). «Բնկերա-
կան հարցի մասին» (Sulla questione
sociale). «Անտուն նամակ» (La lettera
anonima). «Թշնամոյն թակակին մէջ»
(Nel campo nemico). «Բնկերպարտեան
բշտակներ» (I nemici del socialismo),
«Բնկերպարտեան և Հայրենիք» (Socia-
lismo e Patria), և այլն, և այլն:

Սակայն մեծանուն հեղինակին նախնի
փայլուն գործունէութիւնը օրերու ընթաց-
քին հետ նուազեցաւ: 1890էն վերջ շատ
քիչ անգամ միայն յօդուած կը գրէր «Նոր

ծաղկաքաղ»ի (Nuova Antologia) մէջ, երիտասարդութեան վրայ շահեկան յիշատակներ տալով: Իսկ 1905ին հրատարակեց *գեղեցիկ հատոր մը «Ալեհի Բարբառ»* (Idioma gentile) *վերնադրով, ուր տեղ կը պահանջէ ու կը բարձրացնէ իտալ. լեզուի մշակութիւնը, ուսկից քանի մը գլուխներ թարգմանուած են Բազիլի մէջ:*

Տէ Ամիչիս սիրալիր յարաբերութիւններ ալ ունեցաւ մի քանի ժամանակակից գրիչներու հետ: Պատանեկան հասակէն ճանչցած էր զՄանծոնին, գիտնալով անոր գեղահիւս հատորներուն «Խօսեցեալը»ին յարգը. այդ պատճառաւ մեծ համարում ու սէր ունեցաւ անոր վրայ, ինչպէս առ Մանծոնի գրած հետագայ նամակը — որ անտիպ կը կարծուի — կը ցուցնէ, զոր լեհաստանի վրայ յօրինած տաղին հետ կը զրկէ, մեծ մատենագրին հեղինակաւոր սրբագրութիւնը խնդրելով: Շատ օգտաւար կը հետաքրքրական ըլլալուն համար կը զննէր անաւ հոս:

«Այս խեղճիկ ոտանաւորներն Զեզ ներկայացնելէ առաջ պէտք եմ յայտնել, կամ աւելին ըսեմ, բացատրելու փորձել այն կենդանի սէրն ու մեծ զարմացում մը, որ կը գտնուի մա՛նէ սրտերու մէջ «Խօսեցեալը»ի անմահ հեղինակին նկատմամբ... Պէտք եմ յիշել այն բոլոր քաղցր արաստուցները, որ կաթիլթօս են իր զըրբերուն վրայ. պէտք եմ յիշել այն գեղեցիկ ժամերը, որ օրէնքէլ տուին ինձի այն օրը, յորում Աստուած կ'անցաւ որ աշխարհ զաք իտալիոյ փառաց, շատ մը օրեր տներու ուրախութեան աւ տայնցան ալ Նոբիլներու բարեւոյն համար... Հիմ կըրնար բացատրել ես իմ յուզումներս՝ եթէ ոչ լալով... Այս խօսքերը (Հաւատացէ՛ք Պ. Մանծոնի) ուղղակի սրտէս կը բղիթին, ճիշտ սրտէս:

Խնդրեմ Հանգեցն սա չնչին ոտանաւորներու կարգաւ, որ 16 տարւուն աղուս եմ խեղճուկ մտքին արտադրութիւններն են, որ չգիտեմ որտեղից գրացուածներ յայտնել, բայց ստուգել կը զգայ սիրութեամբ... Ո՛հ Պ. Մանծոնի, տէր, ի՞նչ յանդուգն խնդրի մ'է ըրածս, ես՝ ողորմելի տղայ մը, մա՛նքնէլ անձնօթի, եւ համարձակեմ գրադիցնել զՁեզ, այսպիսի մեծ անձ մը... ստուգել վայրկեաններ կան որ կը չիկնիմ, բայց նորէն արթութիւնս կը ստանաւ, Ներքէ՛ Պ. Մանծոնի, ներէ համարձակուե՛թեան, չէի ուզեր որ այս խօսքերս Զեզի սրտնեղութիւն պատճառէին, ժանաւանդ թէ և ոչ իսկ ի՛նչուքի բանաստեղծութիւն զրա՛մ ըլլալ:

Ամենաշնորհ սիրով և ամենախորին յարգանաց և ըզմայլման զգացումներով,

Իստմոնոյ Տէ Ամիչիս

Ալեքիստ Բանտիկէրոյ Վրթմ. Ի Թորինոյ փա Սալուցցոյ

Մանծոնին տղուն սիրալիր հիացման վրայ յօժարած՝ հետեւեալ նամակով կը պատասխանէ այսպէս.

«Եթէ ըսեմ որ ոտանաւորներդ ինձի անսխալ կ'են իրեն, կենդանորութիւն ըրած պիտի ըլլամ, բայց զգացմանս ալ հակառակ պիտի խօսիմ՝ եթէ չըսեմ որ հոն ապագայ բանաստեղծ մը կը նշմարեմ: Այն պակասուե՛թիւններուն մէջ, որոնք ժամանակաւ պիտի կորսուին՝ կը զգամ (զուս անկեղծ համարէ այս խօսքերս) նաեւ այն աստղերութիւնները, որոնք ժամանակաւ կը կատարեալագործուին, բայց ոչ կը ստացուին:

Այս պատասխանին վրայ այն աստիճանի ուրախացած էր, որ պարտք համարեցաւ շնորհակալութեան առանձին նամակ մ'ալ գրել, որով կը յայտնէր թէ սրտանց կը սիրէ իրի՛նքը:

Օր մ'ալ երբ Տէ Ամիչիս տ' Աննունցիոյի հետ կը գտնուի՝ կը հարցնէ անոր.

«Մտի՛կ ըրէ, տ' Աննունցիոյ, շատ տարիներէ ի վեր կ'ուզէի ըսիկ քեզի թէ ցամաքած աղբիւրի նկարագրութեան — ուր կը բղիթի ու կ'երգէ Զուրին կ'անցըր՝ «Լէ վերենի» վերաանունութեան մէջ, ինձի կը թուի որ քու նկարագրութեանցդ մէջէն է՛ն հրաշալին, և բոլոր զրահանութիւններէն ամենակատարեալ արձակի է՛նքն մին է: Կը փափարէի զիտնալ քեզմէ, թէ ի՞նչ կերպով գրեցիք անոնք, և թէ քեզի շատ յոգնութիւն տուա՛ւ, կամ ի՛մ կարծածէս նուազ:

Յետոյ կը հարցնէ նորէն՝ թէ ի՛նչ ու՛ճով սորված է լեզուն, արդեօք հեղինակներէ բառեր և դարձուածներ հաւաքելով, և շատ մը կանոնաւոր նոդեր պահելով, ինչպէս շատերն ըրած են և կ'ընեն, թէ՛ առանց ոճի մը և առանց նոդերու՝ զուտ յիշողութեան յանձնելով ամէն բան:

Շատ արտօժեցաւ երբ տ' Աննունցիոյ պատասխանեց իրեն թէ բառգիրք կարդալու առաջին մղումը՝ տղայ հասակէն ունեցած էր, ձեռքն հանդիպելով իր (Տէ Ամիչիսի) մէկ յօդուածը «Բառգրքին ընթերցումը» (La lettura del vocabolario).

Իր բարձրութեան հետ ժողովրդական ալ եղաւ Տէ Ամիչիս. 40 տարի միայն իտալ-ժողովրդային միակ գրիչն ըլլալով՝ իր գրեցրէն ոմանք այն աստիճանի ծաւալում:

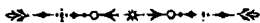
Նօթացան, որ իտալիոյ ընտանեկան յարկերուն տակ աւանդութեան ձև մ'առած են: Կրնայ ըստիլ որ ինքը քաղաքական հրապարակի վրայ և զեղարուեստի մէջ մեծ անձ մ'եղաւ, վասն զի ունեցաւ կրկին տեսան գործունէութիւն, քաղաքական և զրական, ու մին՝ միւսին խառնուած: Ինքը զրական տեսակէտով ծնած է այն առն՝ երբ իտալիա երազներէ պարտասած՝ պէտք ունէր միացեալ զաղափարականութեան:

Տէ Ամիչիսի ընդհանուր զրականութիւնը՝ կատարելութեանց հետ ունի պակասութիւններ, զորս չենք ուզեր դուրս ձուգել: Իրեն միտքը, ամբողջ աշխարհին մէջ շրջելով հանդերձ՝ դեռ չէ ստացած զրական գիտակցութեան այն հաստատութիւնը, որ մեծ հեղինակներու յատուկ է. նիւթը կը փոխուի, բայց զարկը միշտ նոյն է, այնչափ երկար կը բռնէ պարբերութիւն մը, որ մարդ մինչև որ երկու կէտերուն կը հասնի՝ շնչասպառ կ'ըլլայ կարծես: Այսու հանդերձ իր մեծ առաւելութեանց ջով ստուերներ են լոկ. միշտ հայր, միշտ ընկեր և բարեկամ մնալով արտում ու սփռոյն մարդկանց, որոնք խռովայոյզ կը շրջին, ինչպէս նաև անոնց հետ և անոնց համար ընկերվարական: Կ'ըստի թէ ամէն օր նամակներ կը հասնէին իրեն՝ խորհուրդ հարցնելու համար քերականութեան, հոգեբանութեան, պետական, ընտանեկան և զրականական իրերու վրայ. անոր համար 1908 մարտ 11ը ընդհանուր սուգի օր մ'եղաւ իտալիոյ՝ երբ ի Պորտիէէրա յանկարծամահ եղաւ: Վերջին գրութիւնն հղած էր «Illustrazione Italiana»-ի մէջ «Aggiunte e cominenti al Galateo di monsignor Della Casa» (Բաւելումաց և մեկնութիւնք Մոնս. Տէլլա Փազայի Քաղաքապետութեան գրքին) յօդուածը՝ մահուան նախընթաց օրը:

Տէ Ամիչիս սրտանց ծառայեց իր ազգին ու զրականութեան, իր միակ նպատակն էր օգտակար ըլլալ, որուն համար շարժում տուաւ իր բերմանց, զարգացող

ծիրքերը, ու գործեց գործի ասպարէզին մէջ՝ ըլլալով զինուոր, ապա զինուոր և զրիչ, և յետոյ զրիչ՝ եռանդուն աշխուժով, որ տեց մինչև իր կենաց հսկումը:

Հ. ԴԵՌՆԻ ՏՐԱՅԱՆ

ՀԱՅ ԳՈՐԾԻՉԸ ԳՆԱՀԱՏՆԵՐ

Տ Ի Գ Ր Ա Ն Ն ԱԶԱՐԵԱՆ

(Աղբիւր ամսագրի հիմնադրութեան 25 ամեակի առիթ)

Սակաւաթիւ են այն վեհ անձնաւորութիւնները՝ որոնք մեծատուն վիճակէ խոնարհելով՝ ժողովուրդին ծառայելու պաշտօնը ստանձնած ըլլան: Պ. Տ. Նազարեան, Աղբիւր - Տարագի հիմնադիր - խմբագրապետը, այդ հազուագիւտ անձերէն մին է: Ինքը իրաւամբ Ազգային գրականութեան ժիր մշակը, և խոշորագոյններէ ան, պարտելի և անվհատ նկարագիր ունեցող օրինակելի մարդը կը հանդիսանայ, Աղբիւր ամսագրի հիմնադրութեան 25 ամեակը տօնելուն միջոց:

Ազգային Մամուլի երիցագոյն պարբերականը խաղաղփայ, տեսած ըլլալով շատ թերթերու ծիւղի և չծաղկիլ, ծագիլ և խաւարիլը, կ'ըստիպուի մասնաւոր կը պարտաւորի հիացումի, և յարգանքի անխառն և շեքմ ուղերձներու ամբողջական պսակ մը զետեղել այն շայ Գործիչի բարձր ճակատին՝ որ միայնակ գիտցած է 25 տարի յարատեւ հոսեցրնել Ա՛ղբիւրի կենսունակ զաղափարական հեղանիւթը մտառադատի հայտութեան սրտին ու մտքին մէջ:

Շոս, մենք հաճոյք կը զգանք արձանագրել կենսաքին գլխաւոր գիծերը՝ իրաւամբ գնահատելի մեր շայ գործիչին:

Տ. Նազարեան մանուկ հասակէն գիտութեանց և ուսումներու հարուստ պալարը ամբարիւղ Շուշիի հայրենական պալատին մէջ, փութով նուիրեց ինքզինքը մտքով աղքատ հայրենակիցներն հարստացնելու: Ինքը ծնողական տան թաւարտին համար Ո՛գի ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ վարագոյրը չիքնել տալով՝ այդ ոգին անձնաւորած՝ հայրենաւորել թաղերգութիւններ կը սարգէր, և դեռ 15 տարեկան պատանի Շուշիի մէջ թատրոն հաստատելու ձեռնարկին մեծապէս նպաստեց: Գրեց, թարգմանեց զանազան կտորներ, բարձրագոյն բեմ ու ցուցուց ճաշակ և տաղանդ:

21 տարեկան էր երբ հիմնեց Հրատարակչական գրասենեակի, տպագրեց Պողոսեանի ուսուցչի օրագրից պատմութեան, Սենկեիչէ թարգմանեալ